

Dedeyev, B. (2021). Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Menâkıb-ı Hünervarân adlı eserinde Osmanlı'da yaşamış Azerbaycanlı hattat, nakkaş ve mücellitler. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (7), 129-148.

Makale Geliş Tarihi: 18.09.2021

Makale Kabul Tarihi: 29.10.2021

**GELİBOLULU MUSTAFA ÂLÎ'NİN MENÂKIB-I
HÜNERVERÂN ADLI ESERİNDE OSMANLI'DA YAŞAMIŞ
AZERBAYCANLI HATTAT, NAKKAŞ VE MÜCELLİTLER**

Bilal DEDEYEV*

Öz

Matbaanın alınmasından (1727) önce Osmanlı Devleti'nde kitabı yazmak için hattatlar, süslemek için nakkaşlar ve son olarak bunları kitap hâline getirmek için mücellitlere ihtiyaç vardı. Bu nedenle Akkoyunlu ve Safevi devletlerinin kuruluş ve gelişmesinde önemli payı olan Azerbaycan ve İran bölgesinden uğraştığı sanatta kendisini ispat etmiş birçok hattat, nakkaş ve mücellit planlı bir şekilde Osmanlı Devleti'ne getirilerek uygun müesseselere yerleştirilmiştir. Bunlar hakkında muhtelif Osmanlı kaynaklarında bilgi bulmak mümkündür. Bunlardan biri de Gelibolulu Mustafa Âlî'nin 1587'de Bağdat Hazinesi Defterdarı iken kaleme aldığı, hattat, nakkaş ve mücellitlerden bahseden *Menâkıb-ı Hünervarân* adlı eseridir. Kendisi de hattat olduğu için sanatı ve özellikle de dönemin sanatkârlarını iyi tanıyan Mustafa Âlî, bu eserinde çok sayıda Osmanlı Devleti'ne Azerbaycan sahasından gelerek yerleşmiş sanat erbabından övgülerle bahsetmektedir. Bunların arasında on bir hattat, altı nakkaş ve bir mücellit olduğu, bunların Osmanlı Devleti'nin değişik yerlerinde faaliyet gösterdikleri tespit edilmiştir. Osmanlı saraylarında hizmete alınan bu Azerbaycanlı sanatkârların katkısı sonucu Osmanlı kültür hayatında büyük ölçüde gelişme olmuş, böylece Azerbaycan'dan gelen hattatlar zamanla Şeyh Hamdullah (ö. 1520) ekolünden başka Osmanlı Devleti'nde âdeta ayrı bir mektep tesis etmişlerdir. Nakkaşlar, XVI. yüzyıl Osmanlı minyatür sanatının gelişmesinde büyük rol oynamış, mücellitler ise güzel hatla süslü nakışları kitapla bütünleştirerek Şehnamecilik müessesesinin tesisini de hızlandırmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Âlî, Azerbaycan Sanatkârları, Mücellit, Hattat, Nakkaş.

* Doç. Dr., Bakü Mühendislik Üniversitesi, Umumi Fenler Bölümü, bdedeyev@beu.edu.az, ORCID: 0000-0001-5652-7811.

Dedeyev, B. (2021). Gelibolulu Mustafa Âli'nin Menâkıb-ı Hünervârân adlı eserinde Osmanlı'da yaşamış Azerbaycanlı hattat, nakkaş ve mücellitler. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (7), 129-148.

Azerbaijani Calligraphers, Miniaturists and Bookbinders Lived in the Ottoman Empire in Mustafa Âli's Book *Menakib-i Hunervaran*

Abstract

Before the printing press (1727) there was a need for calligraphers to write the book, miniaturists to decorate the book and finally bookbinders to turn them into books in the Ottoman Empire. For this reason, famous calligraphers, miniaturists and bookbinders from Azerbaijan and Iran, which had an important role in the establishment and development of the Akkoyunlu and Safavid states, were brought to the Ottoman Empire in a planned manner and placed in appropriate establishments. It is possible to obtain information about these artists in various Ottoman sources. One of them is the book *Menakıb-ı Hunervaran* about those calligraphers, miniaturists and bookbinders which was written by Mustafa Âli Gelibolulu in 1587 when he was the Treasurer of Baghdad. Mustafa Âli, who knew the art and especially the craftsmen of the period well since he was a calligrapher himself praised many Azerbaijani artists who settled in the Ottoman Empire. It has been determined that there were ten calligraphers, six miniaturists and one bookbinder who were working in different places of the Ottoman Empire. Thanks to the contribution of these Azerbaijani artists working in the Ottoman palaces, the Ottoman cultural life was able to develop to a great extent. Thus, calligraphers from Azerbaijan eventually established their separate school in the Ottoman Empire apart from the school of Sheikh Hamdullah (d. 1520). Miniaturists played a great role in the development of the 16th century Ottoman miniature art, and bookbinders accelerated the establishment of *Shahnameh* institution by integrating beautiful calligraphy embroideries with the book.

Keywords: Mustafa Âli, Azerbaijani Artists, Bookbinder, Calligrapher, Miniaturist.

Dedeyev, B. (2021). Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Menâkıb-ı Hünervarân adlı eserinde Osmanlı'da yaşamış Azerbaycanlı hattat, nakkaş ve mücellitler. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (7), 129-148.

Giriş

Devlet adamı, tarihçi, şair ve aynı zamanda çok sayıda eser veren bir Osmanlı müellifi olan Gelibolulu Mustafa Âlî, 25 Nisan 1541'de Gelibolu'da dünyaya geldi. Arap dilini Habîb-i Hamîdî'den, tefsir ve fıkıhı Gelibolulu Sürûrî'den, hat sanatını ise Pîr Şükrullah Mehmed Dede'den öğrendi. Daha medresede iken Çeşmî mahlasıyla güzel şiirler ve ilk eseri olan Hüsameddin Hasan el-Katî'nin (ö. 1359) *İsaguci* şerhine haşiyeye yazdığı, ardından da kaleme aldığı *Mihr-ü Mah* eserini Şehzade Selim'e sunduğu bilinmektedir. Bunun mükabilinde ilk devlet görevine de onun divan kâtipliğine atanarak başlamıştır. Çeşitli devlet görevlerinde bulunan Mustafa Âlî, hiçbir zaman yazma alışkanlığını ihmal etmemiş, uzun olmayan 58 yıllık hayatına 55 eser sığdırabilmiştir. Bunlardan biri de 1587 yılında Bağdat Hazinesi Defterdarı iken kaleme aldığı, hattat, nakkaş ve mücellitlerden bahseden *Menâkıb-ı Hünervarân* adlı eserdir (Gelibolulu, 1982, s. 5-7, 19; Kütükoğlu, 1989, s. 414-415; Ertaş, 2013, s. 193-194, 198).

Mustafa Âlî'nin en küçük eseri olarak bilinen *Menâkıb-ı Hünervarân* İbnülemin Mahmud Kemal Bey (1871-1957) tarafından değişik kütüphanelerde bulunan yazma nüshalar esas alınarak derlenmiş ve 1926 yılında yayımlanmıştır. 1982'de ise 1926 baskısı esas alınarak yeni bulunmuş yazma nüshalarıyla karşılaştırılmış ve Müjgan Cunbur tarafından sadeleştirilerek günümüz Türkçesine aktarılmıştır. Eser, beş bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Birinci bölümde Dört Halife ve Vahiy Kâtipliği yapmış 27 sahabe; diğer bölümlerde ise sırası ile hattalar, nakkaşlar ve ciltçiler hakkında bilgiler verilmiştir. Yazar, konu ile ilgili kendisinden önce kaleme alınmış bazı eserlerden yararlandığını açıkça belirtmektedir. Ayrıca, eserin hazırlanmasında büyük rolü olan *Tacü't-Tevârih* sahibi Şeyhülislam Hoca Sadeddin'e de şükranlarını dile getirmiştir (Gelibolulu, 1926, s. 6-8; Gelibolulu, 1982, s. 21-24). Kendisi de hattat olduğu için sanatı ve özellikle dönemin sanatkarlarını iyi tanıyan Mustafa Âlî, bu eserinde çok sayıda Acemli sanat erbabından övgüyle bahsetmiştir. Onların arasında Osmanlı Devleti'ne gelerek Osmanlı kültür hayatının gelişmesinde etkin rol oynayan birçok Azerbaycanlı hattat, nakkaş ve mücellit bulunmaktadır.

Bu çalışmada her iki kitaptan da istifade edilmiştir. Konu ile ilgili *Menâkıb-ı Hünervarân*'da geçen bilgileri desteklemek için öncelikle yayımlanmış arşiv belgelerinden Şah İsmail'in (1501-1524) Tebriz'de

Dedeyev, B. (2021). Gelibolulu Mustafa Âli'nin Menâkıb-ı Hünervarân adlı eserinde Osmanlı'da yaşamış Azerbaycanlı hattat, nakkaş ve mücellitler. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (7), 129-148.

Heşt Behişt sarayındaki hazinesinin ele geçirildiğine dair 2 Eylül 1514 tarihinde kayda alınmış olan belge, 23 Mart-12 Nisan 1515 tarihli Yavuz Sultan Selim'in (1512-1520) Amasya'da yazdırdığı Tebriz'den İstanbul'a götürülen bilim ve sanat adamlarının listesinin tutulduğu *Taksimât Defteri* ve R. M. Meriç (1901-1964) tarafından yayımlanmış olan XVI. yüzyıla ait Cemaat-ı Nakkaşan'ın yevmiye-maaş defterleri özel olarak belirtilmelidir. Bunlardan başka Nefeszade İbrahim Efendi'nin (ö. 1650) *Gülzar-ı Savab*, Suyolcuzaade Mehmed Necib'in (ö. 1758) *Devhatü'l-Küttâb*, Müstakimzaade Süleyman Efendi'nin (ö. 1787) *Tühfe-i Hattatin* ile Mirza Habib Efendi'nin (ö. 1891) *Hat ve Hattatan* gibi hattatlara dair eserleri ve XVI. yüzyıl Osmanlı tezkirecilerinden Âşık Çelebi (ö. 1572), Ahdî-yi Bağdadî (ö. 1593), Beyanî (ö. 1597), Kınalızade Hasan Çelebi'nin (ö. 1604) eserlerinden yararlanılmıştır. Ayrıca konu ile ilgili muhtelif kitap ve makalelerden de faydalanılmıştır.

1. Hattatlar

Yazı ve kitap kültüründe bu alanın ayrılmaz bir parçası olan hattatlığın kendine özgü yeri vardır. Hat ve kitap yazmanın bir sanat olarak gelişmesinde öncelikle Kur'an'ın güzel hatla yazılmasının ve kitap hâline getirilmesinin rolü büyüktür. Böylece hat ve kitap sanatı tüm Müslüman dünyasında olduğu gibi, aynı zamanda Azerbaycan'da da gelişmiştir. Geç Orta Çağlarda Merağa, Tebriz, Sultaniye, Nahçıvan, Şamahı, Gence, Erdebil gibi Azerbaycan şehirlerinin yanı sıra Tebriz başkentli Karakoyunlu (1410-1468), Akkoyunlu (1468-1501) ve Safevi (1501-1736) devletlerinin sınırları içinde kalan Şiraz, Isfahan, Gilan, Horasan ve Meşhed'de faaliyet göstermiş darülrşad ve medreselerde hat ve ona paralel olarak diğer güzel sanatların da incelikleri öğretilmiş ve dünyaca ünlü hattatlar yetişmiştir (Adilov, 2009, s. 62-80; Musalı, 2012, s. 364-366; Musalı, 2016, s. 76; Dedeyev, 2017, s. 90).

Dünyanın en güçlü devleti olan Osmanlı Devleti, XVI. yüzyılda birçok alanda olduğu gibi yazı ve kitap kültürüne de çok büyük önem vermiştir. Osmanlı'da saray sanatkârlarının bulunduğu Ehl-i Hiref teşkilatında *Cema'at-i Katiban-ı Kütüb* (Uzunçarşılı, 1986, s. 23-28; Kazan, 1999; Kazan, 2004, s. 214-225; Yaman, 2006, s. 6-7) ile divan, maliye, hazine ve defterdar kâtiplerinin yer aldığı *kâtiplik müesseseleri* (Ahıskalı, 1991) faaliyet göstermiştir. Devlette güzel yazı ve kitaba olduğu gibi, bu işleri başarıyla yapabilen hattatlara da ihtiyaç olmuştur.

Dedeyev, B. (2021). Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Menâkıb-ı Hünervarân adlı eserinde Osmanlı'da yaşamış Azerbaycanlı hattat, nakkaş ve mücellitler. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (7), 129-148.

Böylece, Azerbaycan ve İran bölgesinden sanatta kendini ispat etmiş birçok hattatın planlı bir şekilde Osmanlı Devleti'ne celp edilerek gereken kurumlara sevk edilmesi yönüne gidilmiştir. Azerbaycan'dan gelen hattatlar zamanla Şeyh Hamdullah (ö. 1520) ekolünden başka Osmanlı Devleti'nde âdeta ayrı bir mektep tesis etmişlerdir (Uzunçarşılı, 1998, s. 615; Kazan, 2004, s. 221).

1. 1. Muhammed Handan

Mustafa Âlî'ye göre Meşhedli Sultan Ali'nin (ö. 1520) talebelerinden biri de Muhammed Handan'dır. Meşhedli Sultan Ali ise Timurlu Devleti'nin (1370-1507) son hükümdarı olan Hüseyin Baykara'nın (1470-1506) yanında çalışmış dönemin ünlü hattatlarından olduğu bilinmektedir. Aşağıda hakkında bilgi verilecek hattat müzehhip Mevlâna Yari Şirazî ise Muhammed Handan'ın yetiştirmesidir. Yazar, ondan *bir kırmızı gül idi ki, bahar ve hazan-ı handan ola* diye övgü ile bahsetmektedir (Gelibolulu, 1926, s. 36, 40; Gelibolulu, 1982, s. 71, 77). Başka kroniklerde ise Muhammed Handan'ın Osmanlı Devleti'ne gelerek Amasya'da ikamet ettiği ve orada Hamdullah Efendi'den (ö. 1520) ilaveten ders alarak nestalîk yazı kültürünü daha da geliştirdiği kaydedilmektedir. O, bu yazı çeşidini o kadar geliştirmeyi başarabilmişti ki üstadınınkinden fark edilmezmiş (Suyolcuzade, 1942, s. 46). Şeyh Hamdullah Efendi ise Buharalı olup Sultan II. Bâyezid zamanında (1481-1512) padişahın daveti üzerine Amasya'dan İstanbul'a gelip yerleşmiştir (Ülker, 1987, s. 19; Serin, 1997, s. 449-450; Alparslan, 1999, s. 34-39). Muhtemelen Muhammed Handan da hocası ile birlikte bu tarihlerde yani 1481'den sonra İstanbul'a taşınmıştır.

1. 2. Mîr Hûbî-yi Hüseyinî

Başka kaynaklarda tam adı Ebu Turab el-Hasanî el-Hüseyinî Hûbî-yi Şirazî olarak geçmektedir (Cunbur, 1968, s. 76; Yazıcı, 1991, s. 372; Ebrahimi, 1991, s. 28; Çelik, 2009, s. 20). Uzunçarşılı, Hoşlu Mîr Seyyid Hüseyin olarak tanıtmaktadır (1998, s. 615-616). Mustafa Âlî onun Sultan Süleyman döneminde (1520-1566) başkent İstanbul'a geldiğini ve vazifeli olarak *Şehname-i Hakanî* yazıcılığına memur edilerek muhtemelen ünlü şehnameci Fethullah Arifi'nin (ö. 969/1561-62) evindeki imalathanede işe alındığını belirtmektedir. Üstadı Safevi

Dedeyev, B. (2021). Gelibolulu Mustafa Âli'nin Menâkıb-ı Hünervarân adlı eserinde Osmanlı'da yaşamış Azerbaycanlı hattat, nakkaş ve mücellitler. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (7), 129-148.

Devleti'nin meşhur hattatlarından biri olan Meşhedli Sultan Ali olmasa da onun bir kalemini ele geçirmiş ve yazılarına bakarak yazı üslubunu öğrenmiştir (Gelibolulu, 1926, s. 39; Gelibolulu, 1982, s. 76). Şehnameci Fethullah Arifi'nin 964 /1557 yılında yazmış olduğu *Fütûhât-ı Cemîle* adlı eserini güzel hatla istinsah eden Mîr Hûbî-yi Hüseyinî olmuştur.

1. 3. Mîr Honî

İsmi Molla Kan'i olarak zikreden Mustafa Âli'ye göre, *Derke nanu hışke kani ve kanaat lokmasına tab'ı, belki sadırmak rütbesindeki zahid ve ver-i zevadesiyle mütemetti dervişi meşreb ve setude mezheb kimse* olmuştur. Hat sanatını ise Mevlâna Seyyid Ahmed'den öğrenmiştir. Bir ara Şam şehrinde çalışmıştır. Burada iken aslen Bosnalı olan Derviş Hüsam isimli bir hattat yetiştirmiştir. (Gelibolulu, 1926, s. 52, 56; Gelibolulu, 1982, s. 95, 101). Başka kaynaklara göre ise Mîr Honî'nin üstatları önce Meşhedli Sultan Ali, daha sonra ise Seyyid Ahmed olmuştur (Nefeszade, 2004, s. 78-80). Yetişmiş bir hattat olarak önce Meşhed'den Şam'a, oradan da İstanbul'a gelmiştir. Sultan Süleyman'ın fermanıyla Mîr Hûbî-yi Hüseyinî gibi o da Osmanlı hanedanının kitabını hazırlamak için kurulan *şahnâmeciler* grubuna dâhil edilmiştir (Habib Efendi, 1306, s. 196; Heiderizadeh, 1998, s. 241). Öyle anlaşılıyor ki o da uzun yıllar Azerbaycanlı şahnâmecî Fethullah Arifi Çelebi'nin yanında çalışmıştır.

1. 4. Molla Iyşî Çelebi

Hat sanatını ünlü hattat Mîr Ali'nin öğrencilerinden Mevlâna Malik-i Deylemî'den öğrenen Molla Iyşî Çelebi, Mustafa Âli'nin eserini yazdığı 1587 yılı başlarında daha hayatta idi (Gelibolulu, 1926, s. 52-53; Gelibolulu, 1982, s. 96). Diğer kaynaklar onun aslen Kazvinli olduğunu, babasının ise o bölgenin tanınmış meşâyihinden biri olarak bilindiğini belirtmektedirler. Onun Osmanlı Devleti'ne gelip yerleştiği tarihi açıkça yazılmasa da 1534 yılında vuku bulan Irakeyn seferinden sonra olduğu tahmin edilebilir (Nefeszade, 2004, s. 80). Aynı zamanda şair olan Iyşî'nin divan kâtibi olarak çalıştığı kaydedilmektedir. (Kıralızade, 2009, s. 124-125; Heiderizadeh, 1998, s. 240; Musalı, 2009, s. 155).

Dedeyev, B. (2021). Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Menâkıb-ı Hünervarân adlı eserinde Osmanlı'da yaşamış Azerbaycanlı hattat, nakkaş ve mücellitler. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (7), 129-148.

1. 5. Molla Ali Sultan

Hakkında şimdilik Mustafa Âlî'nin eserinden başka bir yerde bilgiye ulaşamadığına göre Molla Ali Sultan, Akkoyunlu devri hattatlarındandır. Güzel yazıyı, bir ara Akkoyunlu Sultan Yakub'un (1478-1490) sarayında çalışmış olan dönemin ünlü hattatlarından Harezmlî Mevlâna Abdurrahim Enisî'den öğrenmiştir. Mustafa Âlî, onun Kanunî Sultan Süleyman zamanında İstanbul'a gelip Eyüp Sultan semtinde yerleştiğini ve asıl görevinin ise sarayda divan kâtibi olduğunu kaydetmektedir (Gelibolulu, 1926, s. 58; Gelibolulu, 1982, s. 104-105).

1. 6. Mîr Mustafa

Mîr Mustafa hakkında şimdilik sadece Mustafa Âlî'nin eserinde verilen bilgi tespit edilebilmiştir. Yukarıda bahsi geçen Molla Ali Sultan'ın talebelerindedir. Avvâd (ûdî) olan kardeşi Mîr Muhammed ile birlikte Osmanlı Devleti'ne yerleşmişlerdir. İkisi de hattattır. Ancak daha güzel yazdığı belirtilen Mîr Mustafa bir müddet sonra kâtip olarak Özdemiroğlu Osman Paşa'nın (ö. 1585) hizmetine alınmış, onun yanında Şirvan'ın fethinde (1579) bulunmuş ve sonradan kısa süreliğine Paşa'nın tımar defterdarlığı görevini de yapmıştır. Ardından katıldığı Dağıstan muharebesinde şehit olmuştur (Gelibolulu, 1926, s. 59-60; Gelibolulu, 1982, s. 106).

1. 7. Mevlâna Meşhedli Abdülvahid

Mevlâna Meşhedli Abdülvahid hakkında bilgi şimdilik sadece Mustafa Âlî'nin eserinde geçmektedir. Meşhedli Sultan Ali'nin yetiştirdiği hattatlardandır. İsim ve dönem benzerliğine göre başka bir hattat olan Tebrizli Abdülvahid ile karıştırılmamalıdır. Sultan Süleyman devrinde İstanbul'a geldiği ve ilk işinin kâtiplik olduğu belirtilmektedir. Sonradan Sultan'ın özel tayini gereği bu görevini Anadolu'da devam ettirmiştir (Gelibolulu, 1926, s. 39; Gelibolulu, 1982, s. 76; Uzunçarşılı, 1998, s. 615).

1. 8. Kutbeddin Muhammed Yazdi

Aslen Yazdi olan Kutbeddin Muhammed hayatının son yirmi yılını Bağdat'ta yaşamıştır. Mustafa Âlî, onu Bağdat Hazinesi Defterdarı

Dedeyev, B. (2021). Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Menâkıb-ı Hünervarân adlı eserinde Osmanlı'da yaşamış Azerbaycanlı hattat, nakkaş ve mücellitler. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (7), 129-148.

tayin olunduğu 994/1586 yılından itibaren tanıdığını, o tarihte yaşının epey ilerlemiş olduğunu ve kendisi ile hemsöbet olup arkadaşlık yaptığını belirtmektedir. Buradan anlaşılan o ki eserin yazıldığı tarihlerde Kutbeddin Muhammed Yezdi daha hayatta olmuştur. Yazar, onun Maksud Ali, Mir Hibetullah, Buharalı Mir Haydar, Mevlana Malik-i Deylemi ve Bağdat'ta iken Muizeddin olmakla muhtelif üstatlardan dersler aldığını bildirirse de aynı yolda bulunmaları hasebiyle Mevlana Malik öğrencisi gibi tanıdığını da ayrıca kaydetmektedir. Aynı zamanda kendisi de Mir Mustafa Bağdadi isminde bir üstat hattat yetiştirmiştir (Gelibolulu, 1926, s. 53; Gelibolulu, 1982, s. 96-97).

1. 9. Mevlâna Yari Şirazi

Osmanlı Devleti'ne yerleşen XVI. yüzyıl Azerbaycanlı hattatlardan biri de Mevlâna Yari Şirazi'dir. Mustafa Âlî, eserinin başka bir yerinde onu Mollâ Yari Şirazi olarak da tanıtmaktadır. Üstadı yukarıda zikredilen Mevlâna Muhammed Handan'dır. Onun en iyi öğrencilerinden olan Yari Şirazi'nin, Osmanlı'da seçkin hattat müzehhiplerden biri olduğu kaydedilmektedir. Mustafa Âlî'de geçen bilgilerden yola çıkarak eserin yazıldığı 1587 yılında onun daha hayatta olduğu anlaşılmaktadır (Gelibolulu, 1926, s. 40, 67; Gelibolulu, 1982, s. 77, 117).

1. 10. Hacı Muhammed Tebrizi

Mustafa Âlî, onun Kanunî zamanında Anadolu Vilayeti'ne geldiğini, 40 akçe yevmiye ile Bursa'da ikâmet ettirildiğini kaydetmektedir. Asıl görevinin saray kâtibi olduğu belirtilen Hacı Muhammed Tebrizi, Şah Tahmasb devri (1524-1576) Safevi Devleti'nin ünlü hattatlarından biri olan Şah Mahmud Nişaburi'nin (ö. 1564) en seçkin talebesidir. Hacı Muhammed Tebrizi hakkında bu bilgiler, Mustafa Âlî'den naklen alındığı için bazı Osmanlı kaynaklarında da aynen geçmektedir (Gelibolulu, 1926, s. 40; Gelibolulu, 1982, s. 78; Müstakim-zade, 1928, s. 725; Habib Efendi, 1306, s. 220). Ayrıca sanat tarihçisi Hilal Kazan, bir araştırmasında 1556 yılında Kanunî'den 1500 akçe in'am alan ama hakkında hiçbir bilgi verilmeyen Hacı Muhammed adında bir hattattan da bahsetmektedir (Kazan, 2007, s. 162). Konuya genel olarak bakılacak olursa, ayrı ayrı gösterilen bu iki kişinin aynı

Dedeyev, B. (2021). Gelibolulu Mustafa Âli'nin Menâkıb-ı Hünervarân adlı eserinde Osmanlı'da yaşamış Azerbaycanlı hattat, nakkaş ve mücellitler. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (7), 129-148.

insan, yani Tebrizli Hacı Muhammed olduğu söylenebilir (Dedeyev, 2017, s. 100-101) .

1. 11. Muhammed Rıza Tebrizi

Mustafa Âli, Tebrizli Muhammed Rıza'nın, 994/1585-86 tarihinde İstanbul'a geldiğini, Mevlâna Hoca Sadeddin'in himayesine alındığını, görevinin kâtiplik olduğunu belirtmektedir. Osmanlı başkentine gelmeden önce sanatta yetişmiş olan Muhammed Rıza, güzel yazının sırlarını Molla Muhammed Hüseyin Tebrizî'den öğrenmiştir. O, kalemindeki latiflik, yazı güzelliğindeki incelikle tanınmıştır (Gelibolulu, 1926, s. 55; Gelibolulu, 1982, s. 99-100).

Habib Efendi Muhammed Rıza'nın Osmanlı Devleti'ne gelişini 944/1537-38 yılı olarak göstermiştir. Müstakimzade ise İstanbul'a yerleştiği yılı 1000/1591-92 olarak kaydetmiştir. Mustafa Âli'nin belirttiği 994/1585-86 tarihi doğru olmalıdır. Nefeszade'nin belirttiğine göre Mevlâna Hoca Sadeddin, onu Tophaneli Nuri Çelebi'nin icazetinden sonra yanına almıştır. Mevlâna Hoca Sadeddin'den çok saygı ve ihsan görmüş, maddi durumu iyileştikten sonra Tebriz'e dönmüştür. Onun Tebriz'e dönmesi, Hoca Sadeddin'in 2 Ekim 1599 yılında vefatından sonra gerçekleşmiş olduğu tahmin edilebilir.

Müstakimzade, Muhammed Rıza'nın vefat tarihini 1067/1656-57 yılı olarak yazmaktadır. Habib Efendi ise bu tarihi 1037/1627-28 yılı olarak belirtmektedir. Şimdilik bu iki kaynak dışında elimizde bilgi bulunmadığı için Muhammed Rıza Tebrizî'nin vefat tarihini kesin olarak söylemek mümkün değildir (Nefeszade, 2004, s. 81-82; Müstakim-zade, 1928, s. 728; Habib Efendi, 1306, s. 224).

2. Nakkaşlar

Günümüzde süsleme sanatkârı olarak bilinen nakkaşlık, eskiden daha geniş sanat alanını kapsamaktaydı. Son dönemlere kadar karakalemler (sadece kalemlerle çizim), müzehhibler (altın suyu ile tezhib eden, kitap süsleyen), musavvirler (tasvir eden), tarrahlar (süsleme, doğa tasviri yapanlar), basmagirler (nakş tabedenler), cedvelkeşler, renkzenler, duvar süslemeleri gibi sanat türleri nakkaşlar tarafından yapılmakta idi (Meriç, 1952, s. 87; Buttanrı, 2001, s. 18-19). Mustafa Âli ise nakkaşları genelleme yaparak *kaatıcı*, *musavvir*, *tarrah* ve *müzehhibler* olarak dört

Dedeyev, B. (2021). Gelibolulu Mustafa Âli'nin Menâkıb-ı Hünervarân adlı eserinde Osmanlı'da yaşamış Azerbaycanlı hattat, nakkaş ve mücellitler. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (7), 129-148.

bölümde incelemiştir (Gelibolulu, 1926, s. 63-68; Gelibolulu, 1982, s. 111-118).

Geç Orta Çağ'da Azerbaycan nakkaşlık sanatının gelişiminde esas rolü Tebriz minyatür mektebi oynamıştır. Bu dönemlerde var olan Tebriz minyatür ekolü İran, Doğu Türkistan-Çin-Uygur ve Irak-ı Arap sanatının etkisiyle oluşmuştu. XV. yüzyıldan itibaren ise Azerbaycan'ın diğer bölgelerinde, özellikle şirvan ve Erdebil'de de nakkaşlık sanatı gelişme kaydetmiştir (Kerimov, 2013, s. 7-9; Musalı, 2016, s. 75-80).

Osmanlı Devleti'nde Bursa Yeşil Cami (1421) ve Bursa Muradiye Külliyesi (1426) ile Edirne Muradiye Camii'ni (1429) süsleyen beyaz-mavi renkli çini işlemeleri Azerbaycanlı ustalar tarafından yapıldığı bilinmektedir (Keskin, 2013, s. 445-465).

Mustafa Âli, eserinde çok sayıda Safevi nakkaşının isimlerini kısaca tanıtarak anmıştır.¹ Bunların içinde altı nakkaş Osmanlı Devleti'nde faaliyet göstermiştir. Mevcut Osmanlı kaynaklarındaki bilgilere göre XVI. yüzyıl Osmanlı minyatür sanatının gelişmesinde Azerbaycanlı nakkaşların büyük rolü olmuştur.

2. 1. şahkulu

Mustafa Âli'nin eserinde övgüyle bahsedilen nakkaşlardan biri Tebrizli şahkulu'dur. Saray-ı Âmire'de kendisine bir nakkaşhane tesis edilmiş, bazen Sultan Süleyman o imalathaneye gelerek onun işlerini zevkle seyretmiş ve bu arada yevmiyesini yüz akçeye çıkartmıştır (Gelibolulu, 1926, s. 65; Gelibolulu, 1982, s. 114). Âşık Çelebi Penâhî lakaplı nakkaş şahkulu'nun II. Bâyezid saltanatının son yıllarında oğlu şehzade Ahmed'in vali olarak bulunduğu Amasya şehrine Tebriz'den geldiğini yazar (Filiz Kılıç, 1994, s. 199-200; Ahdî Bağdadi, 2009, s.

¹ Mustafa Âli'nin eserinde ismi anılan nakkaşlar şunlardır: Musavvirler; Tebrizli Pir Seyyid Ahmed, Bihzad, Horasanlı şeyhzade, Tebrizli Ağa Mirek, Sultaniyeli Mir Musavvir, İsfahanlı Mir Zeynelabidin, Horasanlı Abdullah, Tebrizli Kemal, Heratlı Muhammed, Üstad Hasan ve talebesi Siyavuş Gürcü, Mihrab, Tebrizli Sultan Muhammed, Muhammed Bey, Erdebilli Berhi Ali, Horasanlı Muhammed Mümin. Terrahlar: Tebrizli Mirza Ali, Iraklı Kasım, Kazvinli Hüseyin, İsfahanlı Mir Nakkaş, İsfahanlı Hoca Abdülaziz, Molla Ali Asgar, Mirza Muhammed Hoca Kabahatoğlu, Buharalı Mir Adud, Bağdadlı Hasan, Tebrizli Muhammed Ali, Tebrizli Hasan Bey, Yezdli Molla şeref (Gelibolulu, 1926, s. 64-67; Gelibolulu, 1982, s. 112-118).

Dedeyev, B. (2021). Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Menâkıb-ı Hünervarân adlı eserinde Osmanlı'da yaşamış Azerbaycanlı hattat, nakkaş ve mücellitler. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (7), 129-148.

112-113). Birçok araştırmacı da Âşık Çelebi'deki bu bilgiyi eserlerinde kullanmışlardır (Hikmet, 2013, s. 356-358; Buttanrı, 2001, s. 27; Musayeva, 2013, s. 87-88; Musalı, 2009, s. 268; Usluer, 2014, s. 86). Ancak bazı Osmanlı arşiv belgelerinde Şahkulu'nun Sultan Selim tarafından Çaldıran Savaşı'ndan (23 Ağustos 1514) sonra çok sayıda Azerbaycanlı ilim ve sanat erbabı ile birlikte İstanbul'a götürüldüğü açıkça kaydedilmektedir (Genç, 2011, s. 36; Arslan, 2001, s. 332; Meriç, 1952, s. 91; Uzunçarşılı, 1986, s. 26). Kanunî Sultan Süleyman döneminde uzun süre devletin baş nakkaşı görevini icra etmiş olan Şahkulu (Meriç, 1952, s. 93; Yaman, 2008, s. 505) Osmanlı nakkaşlık sanatına saz yazmak veya saz kolu olarak nitelendirilen yeni bir üslubu getirmiştir. Bu üslup XVIII. yüzyılda Osmanlı nakkaşlarından Ali Üsküdarî tarafından geliştirilerek kullanıldığı için kendisine Sanî-yi Şahkulu denmiştir (Mahir, 1994, s. 128; Derman, 2010, s. 283-284). Aynı zamanda şair olan Şahkulu'nun günümüze ulaşan bazı şiirleri (Filiz Kılıç, 1994, s. 200; Ahdi Bağdadi, 2009, s. 113) ile Hurûfilik felsefesini açıklayan küçük bir Mesnevi'si de vardır. 1556 yılının Ağustos'unda kaleme alındığı ve *Şehriyârname* olarak da bilinen Şahkulu'nun bu eseri İsmail Hikmet Ertaylan tarafından 1946 yılında *Mesnevî-i Penâhî* adı ile basılmıştır (Şahkulu Penahi, 1946; Usluer, 2014, s. 86).

Vefatı ile ilgili kaynaklarda açık bir bilgi verilmemektedir. 7 Ağustos 1556 tarihinde daha sernakkaşan görevinde iken Sultan tarafından kendisine Ramazan Bayramı arefesinde üç bin akçe mükâfat ve bir de Bursa kumaşından hazırlanmış benekli kaftanın hediye edilmesi aynı zamanda *Mesnevî-i Penâhî* eserinin 1556 Ağustosunda yazılması daha bu tarihte hayatta olduğunu göstermektedir. Muharrem 965/Ekim 1557 tarihli Ehli Hiref'in yevmiye defterinde adının geçmemesine bakılırsa onun 1557 yılı başlarında vefat ettiği söylenebilir (Meriç, 1952, s. 94-95; Yaman, 2006, s. 8-9).

2. 2. Hüseyin Tebrizî

Hüseyin Tebrizî'yi çok överek Manî² yaradılışlı ve Bihzad³ kalemlî bir sanatçı olduğunu söyleyen Mustafa Âlî, onun kimden ders

² Manî (ö. 276), Sasaniler (226-651) döneminde ortaya çıkan dinlerden biri olan Maniheizm'in kurucusudur. Sasani Şahı Şapur oğlu I. Behram (ö. 276) tarafından aykırı dinî düşüncelerine göre derisi soyularak idam edilmiştir (Naskali, 2009, s.

Dedeyev, B. (2021). Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Menâkıb-ı Hünervarân adlı eserinde Osmanlı'da yaşamış Azerbaycanlı hattat, nakkaş ve mücellitler. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (7), 129-148.

aldığını ve Osmanlı'ya ne zaman geldiğini yazmasa da Atabe-i ulya, yani saray nakkaşhanesinde vazifeli beğenilmiş bir üstat olduğunu açıkça belirtmektedir. Hemen arkasına Üstat Alican'ın dahi Halep'te yaşadığını hatırlatmakta ve yine eserin mücellitler kısmında Molla Kasım Ali'nin İstanbul'a gelmeden önce Hüseyin Bey ve Alican'ın samimi olduklarını yazmaktadır. Bu durumda Müzehhip Hüseyin, İstanbul'a gelmeden önce bir müddet Halep'te çalışmıştır (Gelibolulu, 1926, s. 68, 73; Gelibolulu, 1982, s. 118, 126). Aşağıda da belirtileceği üzere yazar, eserin başka bir yerinde biraderi Velican'dan bahsederken onun kitabın yazıldığı tarihlerde İstanbul'a geldiğini bildirmektedir. Öyle ise Hüseyin Tebrizî, kardeşi Velican'dan önce, muhtemelen 1587 civarında İstanbul'a gelmiştir. Elimizde bulunan 1004/1596 tarihli nakkaşların yevmiye defterinde Velican'ın ismi mevcut iken, onun adı geçmemektedir (Meriç, 1952, s. 95-96). Öyle ise belirtilen tarihten önce vefat ettiği söylenebilir.

2. 3. Velican Tebrizî

Yukarıda bahsedilen Nakkaş Hüseyin'in kardeşidir. Tebriz'de Gürcü Siyavuş'tan ders alarak bir nakkaş musavvir gibi yetişen Velican, Mustafa Âlî kitabı kaleme aldığı tarihlerde, yani 1586-87'li yıllarda Anadolu'ya gelmiş ve İstanbul'da saray nakkaşhanesinde musavvir olarak işe alınmıştır. Mustafa Âlî, onun aslında çok yetenekli biri olduğunu fakat bencil karakteri yüzünden bunu kullanamadığını ve sanatını daha iyi öğrenemediğini dile getirmektedir (Gelibolulu, 1926, s.

175). Mustafa Ali eserinde bir benzetme yaparak, Mani'nin getirmek istediği yeni dinî düzeni, mecaz anlamda onun çizmek veya nakşetmek istediği yeni dünyasını bir resim eseri gibi vermek istemiştir (Gelibolulu, 1926, s. 69-73; Gelibolulu, 1982, s. 120-125).

³ Kemaleddin Bihzad (ö. 1536) aslen Orta Asyalı'dır. Şeybanilerin Şah İsmail'e yenilgisinden (1510) sonra Herat'tan Safevi başkenti Tebriz'e getirilerek Şah İsmail'in sarayında nakkaş olarak çalışmış ve 1522 yılında ise kütüphane hazini görevini sürdürmüştür (Çağman, 1992, s. 147). Mustafa Ali ise eserinde bir rivayete göre Çaldıran Savaşı öncesinde mağlup olabileceğini de düşünen Şah İsmail'in ünlü hattat Şah Mahmud Nişaburi ile nakkaş Bihzad'ı bir mağaraya saklamış olduğunu ve savaşta bozguna uğradıktan sonra geri dönüşünde ilk olarak onları arayıp sorduğunu ve bulunca da Allah'a şükrettiğini nakletmektedir (Gelibolulu, 1926, s. 37; Gelibolulu, 1982, s. 72-73).

Dedeyev, B. (2021). Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Menâkıb-ı Hünervarân adlı eserinde Osmanlı'da yaşamış Azerbaycanlı hattat, nakkaş ve mücellitler. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (7), 129-148.

67-68; Gelibolulu, 1982, s. 117-118). Velican'ın sarayda çalıştığını Osmanlı arşiv belgeleri de teyit etmektedir. Nitekim 1004/1596 ve 1005/1596 tarihli iki ayrı yevmiye defterinde günlük 7 ve sonradan 9 kuruş maaş aldığı kaydedilmiştir (Meriç, 1952, s. 95-97). Elimizde bulunan 1014/1605 tarihli nakkaşların yevmiye defterinde ise isminin geçmediğine bakılırsa ya iş yerini değiştirmiş ya da bu tarihten önce vefat etmiştir (Meriç, 1952, s. 98).

2. 4. Diğer nakkaşlar

Mustafa Âlî'nin eserinde geniş bilgi verilmeden Osmanlı Devleti'ne gelmiş daha üç Tebrizli nakkaşın ismi zikredilmektedir. Bunlar, Bağdatlı Hasan'ın talebeleri Muhib Ali Tebrizî ile Mirza Müzehhib Tebrizî ve Şahkulu'nun talebesi olan Alican Tebrizî'dir. Alican'dan bahsedilirken onun Müzehhip Hüseyin Bey ve Mücellit Molla Kasım Ali ile arkadaş olduğu ve Mustafa Âlî'nin kitabının yazıldığı yıllarda Halep'te çalıştığı belirtilmektedir (Gelibolulu, 1926, s. 68, 73; Gelibolulu, 1982, s. 118, 126).

3. Mücellitler

Genel olarak Orta Çağ'da kitapların ortaya çıkarılması için müellif, hattat ve nakkaş dışında mücellitlere de gerek duyulmuştur. Mustafa Âlî, kitabının mücellitlerden bahseden kısmında, Acem ciltçilerinin tülle halinde yani altın işlemede ve bunu süslemek olarak kullanmada üstün olduklarını Osmanlı mücellitlerinin ise cedvel ve zencirekte, aynı zamanda cildin zariflik ve inceliği yönünden daha üstün olduklarını belirtmektedir. Ünlü Acem mücellitlerinden Mir Hüseyin Kazvinî ve onun öğrencisi Kasım Bey Tebrizî, yine Kasım Bey'in yetiştirdiği Mirza Bey Tebrizî, Mirza Bey'in yetiştirdiği ve aynı zamanda oğlu olan Muhammed Zaman Tebrizî ile diğer öğrencisi Molla Kasım Ali'nin isimlerini özellikle zikretmektedir. Bunlardan sadece Molla Kasım Ali'nin kitabın yazıldığı sırada İstanbul'a geldiğini ve onun yukarıda incelenen Müzehhip Hüseyin Bey ve Musavvir Alican'la arkadaş olduklarını bildirmektedir (Gelibolulu, 1926, s. 73-74; Gelibolulu, 1982, s. 126). Bu durumda Molla Kasım Ali'nin önce Halep'e, oradan da İstanbul'a geldiği anlaşılmaktadır.

Dedeyev, B. (2021). Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Menâkıb-ı Hünervarân adlı eserinde Osmanlı'da yaşamış Azerbaycanlı hattat, nakkaş ve mücellitler. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (7), 129-148.

Sonuç

Mustafa Âlî, *Menâkıb-ı Hünervarân* adlı eserinde Osmanlı Devleti'ne gelerek faaliyet gösteren hattat, nakkaş ve mücellitler hakkında aynı dönemde yaşadıkları için önemli bilgiler vermiştir. Atabe-i ulya ve Saray-ı Âmire olarak nitelendirilen Osmanlı saraylarında planlı bir şekilde göreve alınan Azerbaycanlı sanatkârlar, resmî dairelerde çalışmanın yanında, ortaya çok sayıda eser çıkararak, Osmanlı'da yazı, nakış ve cilt kültürünün gelişmesinde müstesna rol oynamışlardır. Eserde ve Osmanlı arşiv belgelerinde Acemli olarak kaydedilmiş olan hattat, nakkaş ve mücellitlerin hemen hepsi Akkoyunlu ve Safeviler döneminde yetişmiş, Osmanlı Devleti, bunları planlı bir şekilde ülkeye getirterek yerleştirmiştir.

Sonuç olarak Osmanlı saraylarında hizmete alınan Azerbaycanlı sanatkârların katkısıyla Osmanlı kültür hayatında büyük ölçüde gelişme sağlanmıştır. Böylece, Azerbaycan'dan gelen hattatlar zamanla Şeyh Hamdullah ekolünden başka âdeta ayrı birer mektep tesis etmiş, nakkaşlar XVI. yüzyıl Osmanlı minyatür sanatının gelişiminde büyük rol oynamış, mücellitler ise güzel hatla süslü nakışları kitapla bütünleştirmişlerdir.

Dedeyev, B. (2021). Gelibolulu Mustafa Âli'nin Menâkıb-ı Hünervarân adlı eserinde Osmanlı'da yaşamış Azerbaycanlı hattat, nakkaş ve mücellitler. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (7), 129-148.

Kaynakça

- Adilov, M. (2009). *Azərbaycan Poleografiyası*. Bakü: Elm.
- Ahdi Bağdadi. (2009). *Gülşen-i Şuara*. B Metin. Yayına hazırlayan: Süleyman Solmaz. Denizli: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10731,agmpdf.pdf?0> (Erişim tarihi: 23.05.2016).
- Ahıskalı, R. (2011). "Terakki", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 40, Ankara: s. 479-481.
- Alparslan, A. (1999). *Osmanlı Hat Sanatı Tarihi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Arslan, H. (2001). XVI. yy. *Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskan, Göç ve Sürgün*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Buttanrı, H. (2001). "Fuad Köprülü'nün "Osmanlılarda Nakış Tarihine Dair" Beş Makalesi", *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 2, s. 17-46.
- Cunbur, M. (1968). "Kanuni Devrinde Kitap Sanatı, Kütüphaneleri ve Süleymaniye Kütüphanesi", *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, C. XVII, S. 3, s. 134-142.
- Çağman, F. (1992). "Bihzad", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 6, İstanbul, s. 147-149.
- Dedeyev, B. (2017). "16. Yüzyıl Osmanlı Saraylarında Azerbaycanlı Hattat ve Katibler", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 81, s. 89-113.
- Derman, F. Ç. ve Duran G. (2010). "Şahkulu", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 38, s. 283-284.
- Ebrahimi, D. (1991). *Arifi Fethullah Çelebi ve Futuhat-ı Cemilesi'nin Tenkidli Metni* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Edebiyat Fakültesi Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul.
- Ertaş, K. (2013). "Gelibolulu Mustafa Âlinin Hayatı ve Eserleri", *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6/3, s. 191-211.
- Ertaylan, H. İ. (1946). *Hurufi Edebiyatı Örnekleri II-Mesnevi-i Penahi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Dedeyev, B. (2021). Gelibolulu Mustafa Âli'nin Menâkıb-ı Hünervarân adlı eserinde Osmanlı'da yaşamış Azerbaycanlı hattat, nakkaş ve mücellitler. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (7), 129-148.

Gelibolulu, Mustafa Âli. (1926). *Menakıb-ı Hünerveran*. İstanbul: Matbaa-ı Amire.

Gelibolulu, Mustafa Âli. (1982). *Hattatların ve Kitap Sanatçılarının Destanları (Menâkıb-ı Hünervarân)*. Hazırlayan: Müjgan Cunbur, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Gelibolulu, Mustafa Âli. (1994). *Kühü'l-Ahbar'ın Tezkire Kısmı*. Hazırlayan: Mustafa İsen. Ankara: Özyurt Ofset & Tipo Matbaacılık.

Genç, V. (2011). "Heşt Behişt Sarayı'ndan Topkapı Sarayı'na: Şah İsmail'in, Çaldıran Savaşı'ndan Sonra Alıkonulan Hazine ve Eşyaları", *Toplumsal Tarih*, S. 208, s. 24-36.

Habib Efendi. (1306). *Hatt ve Hattatan*. İstanbul: Matbaa i Ebuz-ziya.

Hikmet, İ. (2013). *Azerbaycan Edebiyatı Tarihi I-II*. Hazırlayan: Parvana Bayram, Ankara.

Kazan, H. (1999). *Ehl-i Hıref Defterlerinde Katipler (Cema'at-i Katiban-ı Kütüb)*. (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı Türk-İslam Sanatları Tarihi Bilim Dalı, İstanbul.

Kazan, H. (2004). "Topkapı Sarayı'nda Katipler Cemiyetinin (Cema'at-i Katiban-ı kütüb) Eğitimleri ve Görevleri". *Osmanlı Araştırmaları*, S. XXIV, İstanbul, s. 213-241.

Kazan, H. (2007). *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı Sarayının Sanatı Himayesi*. (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Ana Bilim Dalı Türk-İslam Sanatları Tarihi Bilim Dalı, İstanbul.

Keskin, M. Ç. (2013). "Siyasi-Kültürel İlişkiler Çerçevesinde Tebrizli Çini Ustaların Anadolu Yolculuğu (1419-1433)", *Bellekten*, C. LXXVII, S. 279, s. 445-465.

Kərimov, M. (2013). *Azərbaycan miniatürləri (Azərbaycan, ingilis, rus və ərəb dillərində)*, Bakı.

Kılıç, F. (1994). *Meşairü's-Şu'ara, İnceleme Tenkitli Metin*. (Doktora Tezi). C. I, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara.

Kınalızade Hasan Çelebi. (2009). *Tezkiretü ş-Şuara*. Tenkitli metin A-B, hazırlayan: Aysun Sungurhan-Eyduran, Ankara: Kültür Bakanlığı

Dedeyev, B. (2021). Gelibolulu Mustafa Âli'nin Menâkıb-ı Hünervarân adlı eserinde Osmanlı'da yaşamış Azerbaycanlı hattat, nakkaş ve mücellitler. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (7), 129-148.

e-kitap.

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10739,tsmetinbpdf.pdf?0>
(Erişim tarihi: 04.04.2016)

Kütükoğlu, B. (1989). "Ali Mustafa Efendi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul, s. 416-421.

Mahir, B. (1994). "Şahkulu", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. XVII, s.128.

Meriç, R. M. (1952). "Nakiş Tarihi Vesikaları", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 1. S. 2, s. 85-107.

Musalı, N. (2012). "XVI-XVII əsrlərdə Ərdəbil xəttatlıq məktəbi". *Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası: "Orta əsrlər şərqinin tarixşinaslığı və mənbaşinaslığı". Akademik Z.M. Bünyadovun 90 illiyinə həsr olunmuş beynəlxalq elmi simpoziumun materialları (AMEA, 7-8 may 2012-ci il)*, Bakü: s. 364-366.

Musalı, N. (2016). "Səfəvilər dövründə Ərdəbildə xəttatlıq və kitab sənəti", *Azərbaycan xalçaları*, 6/21, s. 74-87.

Musalı, V. (2009). *Osmanlı təzkirələrində Azərbaycan şairləri*. Bakı: Nurlan.

Musayeva, A. (2013). *Azərbaycan ədəbiyyatının əlyazma qaynaqları I*. Bakı: Elm və təhsil.

Naskali, E. (2009). "Sasanilər", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 36, İstanbul: s. 174-176.

Nefeszade, İbrahim Efendi. (2004). *Gülzar-ı Savab (İncelemeli metin çevirisi)*. (Yüksek Lisans Tezi). Hazırlayan: Fehime Demir, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlahiyat Bilimdalı İslam Tarihi ve sanatları Ana Bilimdalı, İstanbul.

Serin, M. (1997). "Hamdullah Efendi, Şeyh". *TDV İslam Ansiklopedisi*. C. 15, Ankara, s. 449-452.

Suyolcuzade, Mehmed Necib. (1942). *Devha-tül-Küttab*. Tertip ve tashih eden: Kilisli Muallim Rifat, İstanbul: Genel Sanatlar Akademisi Neşriyatı.

Usluer, F. (2014). *Hurufilik-İlk Elden Kaynaklarla Doğuşundan İtibaren*. İstanbul: Kabcacı Yayıncılık.

**Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı: 7, 2021 Güz,
e-ISSN: 2651-4605**

Dedeyev, B. (2021). Gelibolulu Mustafa Âli'nin Menâkıb-ı Hünervarân adlı eserinde Osmanlı'da yaşamış Azerbaycanlı hattat, nakkaş ve mücellitler. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (7), 129-148.

Uzunçarşılı, İ. H. (1986). "Osmanlı Sarayında Ehl-i Hiref Defteri", *Belgeler*, C. XI, S. 15, Ankara, s. 23-76.

Uzunçarşılı, İ. H. (1998). *Osmanlı Tarihi*. C. II, Ankara: TTK.

Yaman, B. (2006). "1557 Tarihli Ehl-i Hiref Defterine Göre Osmanlı Saray Sanatkarları", *KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, C. VIII, S. 2, s. 5-38.

Yaman, B. (2008). "1545 yılı Osmanlı Saray Sanatkarları", *Belleten*, C. LXXII, S. 264, s. 501-534.

Ülker, M. (1987). *Başlangıçtan Günümüze Türk Hatt Sanatı*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Dedeyev, B. (2021). Gelibolulu Mustafa Âli'nin Menâkıb-ı Hünervarân adlı eserinde Osmanlı'da yaşamış Azerbaycanlı hattat, nakkaş ve mücellitler. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (7), 129-148.

Ekler

Tablo 1: Mustafa Âli'nin *Menâkıb-ı Hünervarân* eserine göre Osmanlı saraylarında çalışmış olan Azerbaycanlı mücellit, hattat ve nakkaşların genel durumu

No	Sanatkarın ismi	Mesleği ve görevi	Şehir veya bölgesi	Üstad hocası
1	Muhammed Handan	Hattat-katip	Bilinmiyor	Meşhedî Sultan Ali ve Şeyh Hamdullah Efendi
2	Mir Hubi-i Hüseyini	Hattat-katip	Şiraz	Meşhedî Sultan Ali
3	Mir Honi	Hattat-katip	Meşhed	Meşhedî Sultan Ali ve Seyyid Ahmed
4	Iyşi Çelebi	Hattat, divan katibi	Kazvin	Malik-i Deylemi
5	Molla Ali Sultan	Hattat, divan katibi	Bilinmiyor	Abdurrahim Enisi
6	Mir Mustafa	Hattat, katip	Bilinmiyor	Molla Ali Sultan
7	Mevlana Abdülvahid Tebrizi	Hattat-katip	Tebriz	Bilinmiyor
8	Kutbeddin Muhammed Yezdi	Hattat	Yezd	Mevlana Malik Deylemi ve Muizeddin Bağdadi
9	Mevlana Yari Şirazi	Hattat müzehhib	Şiraz	Muhammed Handan
10	Hacı Muhammed	Hattat, katip	Tebriz	Şah Mahmud Nişaburi, sonra ise Hamdullah Efendi
11	Muhammed	Katip	Tebriz	Molla Muhammed

**Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı: 7, 2021 Güz,
e-ISSN: 2651-4605**

Dedeyev, B. (2021). Gelibolulu Mustafa Âli'nin Menâkıb-ı Hünervarân adlı eserinde Osmanlı'da yaşamış Azerbaycanlı hattat, nakkaş ve mücellitler. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (7), 129-148.

	Rıza Tebrizi			Hüseyin Tebrizi
12	Şahkulu	Nakkaş- musavvir	Tebriz	Ağa Mir
13	Hüseyin Tebrizi	Nakkaş- müzehhib	Tebriz	Bilinmiyor
14	Veli Can Tebrizi	Nakkaş- musevvir	Tebriz	Siyavuş Gürcü
15	Muhib Ali Tebrizi	Nakkaş- müzehhib	Tebriz	Bağdadlı Hasan
16	Mirza Müzehhib Tebrizi	Nakkaş- müzehhib	Tebriz	Muhib Ali Tebrizi
17	Ali Can Tebrizi	Nakkaş- müzehhib	Tebriz	Şahkulu Tebrizi
18	Molla Kasım Ali	Mücellit	Tebriz	Mirza Beg Tebrizi